

NÂNG CAO HIỆU QUẢ CÔNG TÁC THU THẬP DỮ LIỆU ĐIỆN TỬ LÀ ÂM THANH TRONG ĐIỀU TRA VỤ ÁN HÌNH SỰ DO CƠ QUAN AN NINH ĐIỀU TRA TIẾN HÀNH

NGUYỄN NGỌC HOAN* – ĐỖ NGỌC TÂN**

Nâng cao hiệu quả công tác thu thập dữ liệu điện tử (DLĐT) là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự là vấn đề có tính then chốt, quan trọng trong quá trình điều tra vụ án hình sự do cơ quan an ninh điều tra tiến hành. Tuy nhiên, lý luận về DLĐT là âm thanh hiện chưa hoàn thiện và thống nhất, cũng như năng lực của chủ thể thu thập còn chưa đáp ứng hết yêu cầu công tác đặt ra. Bài viết đưa ra một số quan điểm về lý luận cũng như giải pháp góp phần nâng cao hiệu quả công tác này.

Từ khóa: Dữ liệu điện tử, dấu vết âm thanh, vụ án hình sự.

Ngày nhận bài: 14/4/2021; Biên tập xong: 21/4/2021; Duyệt đăng: 10/6/2021

Despite the significance of collecting electronic data is the sound in investigating criminal cases conducted by police investigation authorities, theories on this matters seem to be incomplete and inconsistent as well as the subjects' ability has not met all the requirements. This article gives some theoretical perspectives and solutions to improve its efficiency.

Keywords: Electronic data, sound traces, criminal cases.

Trong những năm qua, công tác điều tra các vụ án hình sự của Cơ quan an ninh điều tra (ANĐT) các cấp đã đạt được những thành tích nhất định, qua đó góp phần đảm bảo an ninh quốc gia, giữ gìn trật tự an toàn xã hội. Trong quá trình điều tra, tất cả các lực lượng, biện pháp nghiệp vụ được sử dụng với mục đích tiên quyết là nhanh chóng điều tra khám phá tội phạm; trong đó, các biện pháp thu thập chứng cứ phục vụ công tác điều tra khám phá loại án này đã và đang cho kết quả hết sức thuyết phục. Theo số liệu thống kê của Cục An ninh điều tra (A09), Viện Khoa học hình sự (C09), Bộ Công an, từ năm 2012 đến hết năm 2020, Cơ quan ANĐT các cấp đã thụ lý 97 vụ án có tiến hành thu thập, giám định DLĐT là âm thanh, với 352 yêu cầu giám định [1]. Nghiên cứu tổng kết hằng năm và thống kê của Viện Khoa học hình sự cho thấy, trong điều tra các vụ án hình sự có hoạt động thu thập, giám định DLĐT là âm thanh đều chủ yếu xác định truy nguyên người nói (tiếng nói) với 87 vụ (chiếm 89,69%), còn các lĩnh vực khác chiếm số lượng nhỏ với 10 vụ (chiếm 10,31%) [5].

Thu thập DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự do Cơ quan ANĐT tiến hành được thực hiện bởi chủ thể chính là Cơ quan ANĐT, Điều tra viên; bên cạnh đó là các lực lượng như kỹ thuật hình sự, lực lượng trinh sát hoặc các đơn vị ngoài ngành Công an tham gia thu thập DLĐT là âm thanh trong mối quan hệ phối hợp với Cơ quan ANĐT.

Điều 99 Bộ luật tố tụng hình sự (BLTTHS) năm 2015 quy định về DLĐT như sau: “Dữ liệu điện tử là ký hiệu, chữ viết, chữ số, hình ảnh, âm thanh hoặc dạng tương tự được tạo ra, lưu trữ, truyền đi hoặc nhận được bởi phương tiện điện tử” [3].

Theo đó, về bản chất, dữ liệu âm thanh là một dạng tồn tại của DLĐT, được lưu và truyền đi bởi thiết bị có bộ nhớ kỹ thuật số, có thể phục hồi, phân tích, tìm được dữ liệu, kể cả đã bị xóa, bị ghi đè, dưới dạng ẩn, đã mã hóa và làm cho có thể đọc được, nhìn thấy được, ghi lại, sử dụng làm chứng cứ. Phương tiện điện tử ở đây có thể là máy tính,

*, ** Đại úy, Thạc sĩ, Khoa An ninh điều tra, Học viện An ninh nhân dân

điện thoại di động, các thiết bị ghi âm, ghi hình, các thiết bị lưu trữ (thẻ nhớ, USB, ổ cứng, ổ đĩa quang...). Với quy định như vậy, có thể nhận thấy âm thanh là một dạng của DLĐT, bản chất là DLĐT. Do đó, khái niệm, đặc điểm và thu thập phải tuân thủ tuyệt đối các quy định của pháp luật về DLĐT, trong đó nêu rõ dạng tồn tại của DLĐT, môi trường tồn tại, vật chất chứa đựng. Với cách tiếp cận đó, theo tác giả, *“Dữ liệu điện tử là âm thanh là những tín hiệu điện tử chứa đựng các thông tin về tiếng nói, tiếng động hay tạp âm được hình thành, tạo ra, lưu trữ, truyền đi hoặc nhận được bởi phương tiện điện tử”*. Như vậy, DLĐT là âm thanh được hình thành ở các dạng như: (1) Được hình thành và tồn tại trong quá trình truyền phát trực tiếp và được ghi nhận ở các phương tiện điện tử như máy ghi âm, máy quay kỹ thuật số hoặc ở các thiết bị thu phát khác; (2) Được hình thành, lưu trữ trên không gian mạng do được tải lên từ các tài khoản khác nhau; (3) Được sao chép, ghi lại trên các thiết bị có dung lượng nhớ như đĩa CD, VCD, USB...

Thu thập chứng cứ được coi là bước đầu tiên và quan trọng của quá trình chứng minh tội phạm và người phạm tội theo trình tự được BLTTHS quy định. Nghĩa là, trên cơ sở của pháp luật tố tụng hình sự, các cơ quan và người tiến hành tố tụng phải vận dụng mọi biện pháp mà pháp luật quy định để phát hiện, ghi nhận, thu giữ và bảo quản một hệ thống chứng cứ cần và đủ nhằm làm rõ bản chất của vụ án một cách khách quan, toàn diện. Như vậy, việc thu thập DLĐT là âm thanh không ngoài mục tiêu nào khác là phục vụ việc xác định có hay không hành vi phạm tội đã xảy ra, làm rõ đối tượng chứng minh của vụ án hình sự và nằm trong nội hàm của thu thập chứng cứ nói chung. Tiếp cận các quan điểm trên, theo tác giả: *“Thu thập dữ liệu điện tử là âm thanh là tổng hợp các hoạt động phát hiện, ghi nhận, thu giữ và bảo quản dữ liệu điện tử là âm thanh từ các phương tiện điện tử, mạng máy tính, mạng viễn thông, trên đường truyền và các nguồn điện tử khác để nghiên cứu, giám định*

phục vụ công tác điều tra, truy tố, xét xử”. Trong nội hàm của thu thập DLĐT là âm thanh bao gồm một chuỗi các công việc cụ thể như: Phát hiện, ghi nhận, thu giữ và bảo quản. Như vậy, thu thập DLĐT là tổng hợp các chuỗi công việc được tiến hành liên tục, nối tiếp nhau tạo ra một quy trình nhất định, đảm bảo cho việc thu thập có hiệu quả nhất. Trong thu thập DLĐT là âm thanh, bảo quản là một trong những công việc hết sức quan trọng với bản chất là tổng thể các hoạt động của cơ quan có thẩm quyền nhằm giữ gìn sự nguyên vẹn của phương tiện điện tử, DLĐT là âm thanh trên đường truyền, không để phương tiện điện tử và DLĐT là âm thanh được lưu trữ bị mất mát, lẫn lộn, hư hỏng nhằm phục vụ cho công tác điều tra. Khi thu thập DLĐT là âm thanh, cần tuân thủ quy định của BLTTHS về thu thập phương tiện điện tử, DLĐT và các lưu ý khác về mặt kỹ thuật để bảo đảm tính toàn vẹn của DLĐT là âm thanh chứa trong các phương tiện điện tử.

Mặt khác, bản chất DLĐT là âm thanh chỉ hình thành và tồn tại khi được lưu giữ trong các thiết bị, phương tiện điện tử hoặc trên đường truyền mạng Internet. Do vậy, bảo quản DLĐT là âm thanh thực chất là bảo quản các thiết bị, phương tiện điện tử chứa đựng DLĐT là âm thanh. Với cách tiếp cận như vậy, Cơ quan điều tra có trách nhiệm bảo quản DLĐT là âm thanh trong giai đoạn điều tra, truy tố; cơ quan thi hành án có trách nhiệm bảo quản trong giai đoạn xét xử và thi hành án. Trong giai đoạn điều tra, truy tố, DLĐT là âm thanh có thể được bảo quản tại Cơ quan điều tra, tại kho hoặc tại nơi khác theo quy định của pháp luật.

Thời gian qua, công tác điều tra các vụ án hình sự do Cơ quan ANĐT tiến hành đã được tiến hành đồng bộ, đúng quy định của pháp luật. Trong đó, công tác thu thập DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự do Cơ quan ANĐT tiến hành là một trong những hoạt động thu thập chứng cứ góp phần vào thành công chung của công tác điều tra. Để đạt được kết quả đó, công tác thu thập DLĐT

là âm thanh có nhiều yếu tố thuận lợi tác động, cụ thể: (1) Công tác chỉ đạo, tổ chức thu thập DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự do Cơ quan ANĐT tiến hành đã đảm bảo kịp thời, thống nhất, đáp ứng tốt các yêu cầu về chính trị, nghiệp vụ, pháp luật trong từng tình huống; (2) Công tác thu thập DLĐT là âm thanh cũng đã đáp ứng được các yêu cầu của hoạt động điều tra vụ án, đảm bảo đúng quy trình và theo luật định, đảm bảo cho việc xác lập chứng cứ, phục vụ điều tra xử lý tội phạm đạt hiệu quả cao; (3) Công tác phối hợp giữa các lực lượng để thu thập DLĐT là âm thanh luôn được quán triệt, đảm bảo tuân thủ các quy định của pháp luật.

Bên cạnh những mặt tích cực, công tác thu thập DLĐT là âm thanh trong thời gian qua của Cơ quan ANĐT cũng bộc lộ những hạn chế như: (1) Năng lực cán bộ tiến hành thu thập DLĐT là âm thanh trong các Cơ quan ANĐT các cấp không đồng đều; (2) Mặc dù luật và các văn bản pháp lý liên quan đã cơ bản quy định về thu thập, bảo quản DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự do Cơ quan ANĐT tiến hành, nhưng vẫn còn tồn tại nhiều bất cập về pháp lý trong khi tiến hành hoạt động trên, đặc biệt DLĐT là âm thanh mang tính đặc thù. Các văn bản pháp luật lại chưa quy định cụ thể tính pháp lý trong sao lưu, phục hồi dữ liệu là âm thanh, hay quy định phương tiện thiết bị nào được sao lưu, phân tích, phục hồi. Điều này gây ra khó khăn khi sử dụng kết quả giám định sau này; (3) Công tác phối hợp trong thu thập DLĐT là âm thanh tuy thể hiện tốt vị trí, vai trò trong công tác điều tra, tuy nhiên trong một số vụ án hình sự, việc phối hợp vẫn chưa thực sự hiệu quả, dẫn tới một số vụ việc chất lượng mẫu âm thanh gửi giám định không đảm bảo, gây khó khăn cho công tác điều tra.

Những hạn chế đó xuất phát từ các nguyên nhân cụ thể sau:

Một là, về bản chất, DLĐT là âm thanh là một loại “dấu vết mới”. Ngoài ra, do thiếu một hệ thống lý luận hoàn chỉnh, đầy đủ và thống nhất về thu thập, bảo quản DLĐT là

âm thanh trong điều tra vụ án hình sự do Cơ quan ANĐT tiến hành với các tiêu chuẩn cụ thể được sử dụng trong quá trình thu thập, bảo quản trong thực tiễn nên nhận thức của một số cán bộ điều tra về tính chất, đặc điểm về “dấu vết mới” này chưa đúng với bản chất, gây khó khăn trong quá trình tiến hành các hoạt động trên.

Hai là, một số quy định trong các văn bản pháp luật có liên quan điều chỉnh hoạt động thu thập DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự do Cơ quan ANĐT tiến hành trong thời gian qua chưa phù hợp với thực tiễn, thiếu những quy định cụ thể, rõ ràng, chi tiết và thống nhất. Đó là những quy định trong BLTTHS, Luật giám định tư pháp và các văn bản hướng dẫn liên quan đến giám định tư pháp còn nhiều mảng trống, bất cập, chưa hoàn thiện, ảnh hưởng không nhỏ đến chất lượng, hiệu quả thu thập DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự do Cơ quan ANĐT tiến hành. Chẳng hạn, trong BLTTHS năm 2015, Điều 99 quy định “DLĐT được thu thập từ phương tiện điện tử, mạng máy tính, mạng viễn thông, trên đường truyền và các nguồn điện tử khác” nhưng tại khoản 2 Điều 107 lại không đề cập việc thu thập DLĐT từ các nguồn điện tử khác; hay Điều 107 BLTTHS quy định về thu thập phương tiện điện tử, DLĐT nhưng khoản 1 Điều 107 lại quy định: “Phương tiện điện tử phải được thu giữ kịp thời, đầy đủ...” và “trường hợp không thể thu giữ phương tiện lưu giữ DLĐT...”. Như vậy, quy định này thể hiện sự bất cập, đang đồng nhất hai vấn đề “thu thập phương tiện điện tử” và “thu giữ phương tiện điện tử”.

Ba là, thiếu cơ chế phối hợp cụ thể giữa các lực lượng trong và ngoài ngành Công an trong quá trình thu thập DLĐT là âm thanh. Trong nhiều trường hợp, việc cung cấp DLĐT là âm thanh cho Cơ quan điều tra gặp khó khăn do cơ chế phối hợp không cụ thể, chồng chéo chức năng.

Để nâng cao hiệu quả thu thập DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự do Cơ quan ANĐT tiến hành trong thời gian tới, cần

làm tốt một số nội dung sau:

Thứ nhất, nâng cao năng lực cho chủ thể thu thập DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự

Điều tra viên, cán bộ điều tra của Cơ quan ANĐT là lực lượng trực tiếp tiến hành thu thập DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự và quyết định trực tiếp đến kết quả của các hoạt động này. Vì vậy, Cơ quan ANĐT trong thời gian tới cần chú trọng đào tạo, nâng cao trình độ, nhận thức, năng lực của cán bộ điều tra, cụ thể như sau:

- Nâng cao trình độ, tăng cường công tác đào tạo, bồi dưỡng cho đội ngũ cán bộ điều tra, Điều tra viên. Trước hết, phải xây dựng kế hoạch và nội dung bồi dưỡng cần thiết, chủ động tổ chức các lớp tập huấn, hội thảo chuyên đề, các buổi tọa đàm khoa học, qua đó lồng ghép các nội dung có liên quan về vị trí, tầm quan trọng của DLĐT là âm thanh đối với công tác điều tra vụ án hình sự, nâng cao tinh thần trách nhiệm trong hoạt động thu thập, bảo quản DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự. Định kỳ hằng năm tổ chức các lớp bồi dưỡng nghiệp vụ liên quan về DLĐT là âm thanh, tập trung vào việc ứng dụng các kỹ thuật, phương tiện mới, tiên tiến trên thế giới để phục vụ cho hoạt động thu thập DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự.

- Nâng cao nhận thức về vai trò, vị trí của Điều tra viên, cán bộ điều tra trong thu thập DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự.

Điều tra viên, cán bộ điều tra với vị trí là lực lượng nòng cốt, đồng thời trực tiếp tiến hành các hoạt động thu thập DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự. Kết quả của hoạt động này sẽ giúp Cơ quan điều tra có cơ sở, căn cứ để nhận định phương thức, thủ đoạn hoạt động của tội phạm, nhận định về đối tượng, tính chất hoạt động của thủ phạm, công cụ phương tiện mà thủ phạm sử dụng gây án, thời gian gây án, mối quan hệ giữa thủ phạm với dấu vết vật chứng. Ngoài

ra, để nâng cao nhận thức cho đội ngũ Điều tra viên, Cơ quan điều tra cần thường xuyên tổng kết kinh nghiệm về điều tra vụ án hình sự do Cơ quan ANĐT tiến hành, trong đó có nội dung thu thập, bảo quản DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự. Qua sơ kết, tổng kết hằng năm, nêu nổi bật những ứng dụng khoa học kỹ thuật, công nghệ trong hoạt động điều tra, hoạt động nghiên cứu DLĐT là âm thanh để Điều tra viên, cán bộ điều tra thấy rõ tầm quan trọng của “dấu vết mới” này là nguồn chứng cứ quan trọng và có giá trị cao nhằm chứng minh tội phạm trong tình hình hiện nay.

Thứ hai, tham mưu, đề xuất cơ quan có thẩm quyền ban hành các văn bản hướng dẫn thực hiện các quy định của pháp luật có liên quan đến thu thập DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự

Hiện nay, BLTTHS năm 2015 đã công nhận DLĐT là một nguồn của chứng cứ và quy định phương tiện điện tử là một loại vật chứng trong điều tra vụ án. Đây là cơ sở pháp lý quan trọng cho việc thu thập, bảo quản, giám định DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự. Tuy nhiên, một số quy định về trình tự, thủ tục tố tụng hình sự liên quan đến thu thập, bảo quản, giám định DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự vẫn chưa được thống nhất. Để đảm bảo tính pháp lý cho hoạt động thu thập, bảo quản, giám định DLĐT là âm thanh, hệ thống các quy định của pháp luật cần được tiếp tục hoàn thiện, bổ sung, đặc biệt là các văn bản dưới luật nhằm hướng dẫn thực hiện một cách thống nhất, cụ thể:

- Sửa đổi một số thuật ngữ “thu thập”, “thu giữ” trong các điều 99, 107, 196 BLTTHS năm 2015 cho thống nhất, phù hợp, đảm bảo gắn luật với thực tiễn công tác thu thập DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự. Bên cạnh đó, Điều 196 với Điều 107 có sự giao thoa và không rõ ràng nên cần nghiên cứu ghép hai Điều này với nhau thành một Điều với tên gọi là “Thu thập phương tiện điện tử, dữ liệu điện tử”.

- Cần ban hành những quy định cụ thể về việc sử dụng các phần mềm chuyên dụng để tiến hành thu thập DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự do Cơ quan an ninh tiến hành để đảm bảo giá trị pháp lý và giá trị chứng minh của DLĐT là âm thanh.

- Quy định cụ thể về các DLĐT là âm thanh để phát hiện, ghi nhận, thu lượm, bảo quản, bao gồm: Những dữ liệu lưu trên đường truyền (cookies, URL, Email logs, web server logs...); những thông tin, DLĐT do chính đối tượng phạm tội viết, đăng tải và được lưu giữ trong các thiết bị điện tử, thiết bị công nghệ thông tin.

Thứ ba, nghiên cứu, bổ sung, hoàn thiện hệ thống lý luận cũng như xây dựng quy trình thu thập DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự

Hệ thống lý luận hoàn chỉnh là nền tảng, cơ sở đặc biệt quan trọng nhằm nâng cao hiệu quả công tác đào tạo, bồi dưỡng, xây dựng đội ngũ cán bộ có đủ trình độ chuyên môn, năng lực công tác cũng như định hướng cho các hoạt động công tác thực tiễn. Trong khi đó, hệ thống lý luận về thu thập, bảo quản, giám định DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự hiện nay chưa được xây dựng thống nhất và đầy đủ, mới chỉ dừng lại ở một số các nghiên cứu, tổng kết của các nhà khoa học, các giám định viên âm thanh. Trong xu thế phát triển mạnh mẽ của khoa học kỹ thuật và công nghệ, ngày càng có nhiều ứng dụng mới trong lĩnh vực âm thanh, tiếng nói pháp lý xuất hiện. Do đó, việc xây dựng hoàn chỉnh hệ thống lý luận về thu thập, bảo quản DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự cho Điều tra viên, cán bộ điều tra là hết sức cần thiết.

Bên cạnh đó, xuất phát từ đặc điểm DLĐT là âm thanh nên việc thu thập có những điểm riêng, đòi hỏi phải tuân thủ theo một trình tự khoa học, khách quan, đúng quy định pháp luật. Do vậy, thời gian tới các cơ quan có chức năng cần nghiên cứu xây dựng các văn bản hướng dẫn cụ thể quy trình thu thập DLĐT

nói chung, DLĐT là âm thanh nói riêng để đáp ứng thực tiễn điều tra vụ án hình sự trong tình hình hiện nay.

Thứ tư, tăng cường đầu tư, trang bị phương tiện kỹ thuật đảm bảo phục vụ thu thập DLĐT là âm thanh trong điều tra vụ án hình sự

Phải thực hiện tốt công tác quản lý, khai thác và sử dụng hiệu quả các trang thiết bị phục vụ công tác chuyên môn. Các thiết bị, phương tiện kỹ thuật cần có đầy đủ hồ sơ, sổ sách thống kê, kiểm tra tài sản định kỳ hằng quý, hằng năm; cần giao trách nhiệm quản lý, sử dụng và bảo quản tài sản cho từng bộ phận; hằng tháng kiểm tra, báo cáo, sửa chữa, bảo dưỡng kịp thời. Đồng thời, tranh thủ mở rộng hợp tác với các đơn vị, cơ sở, trung tâm, doanh nghiệp trong và ngoài ngành Công an trong quá trình khai thác, sử dụng và bảo trì những phương tiện kỹ thuật hiện có.

DLĐT nói chung, DLĐT là âm thanh nói riêng được quy định trong BLTTHS năm 2015 là một trong các nguồn chứng cứ, có giá trị trong việc chứng minh hành vi phạm tội của đối tượng trong vụ án hình sự. Do đó, việc thu thập DLĐT là âm thanh ngoài tuân thủ các quy định chung về thu thập vật chứng còn phải đảm bảo các yêu cầu mang tính đặc trưng riêng biệt của “nguồn chứng cứ” này. Để làm rõ vấn đề đó, nội dung bài viết tác giả đã đề cập, phân tích, đánh giá những vấn đề có liên quan, trên cơ sở đó đưa ra một số giải pháp có tính khả thi để góp phần nâng cao hiệu quả công tác thu thập DLĐT là âm thanh trong vụ án hình sự thời gian tới./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Cục An ninh điều tra (2020), *Báo cáo tổng kết công tác năm từ 2012 đến 2020*, Hà Nội;
2. Học viện An ninh nhân dân (2010), *Kỹ thuật hình sự Tập I, II, III*, Giáo trình nghiệp vụ, Hà Nội;
3. Bộ luật tố tụng hình sự năm 2015, Nxb. Chính trị quốc gia, Hà Nội;
4. Luật tổ chức cơ quan điều tra hình sự năm 2015, Nxb. Chính trị quốc gia, Hà Nội;
5. Viện Khoa học hình sự (2020), *Báo cáo tổng kết công tác kỹ thuật hình sự từ 2012 - 2020*, Hà Nội.